

Hanna Winkel

**READAPTACJA OSÓB SKAZANYCH OBJĘTYCH
DZIAŁANAMI W TRYBIE ART. 164 § 1
KODEKSU KARNEGO WYKONAWCZEGO.
PROGRAM EKSPERYMENTALNY REALIZOWANY
W OKRĘGU OLSZTYŃSKIM. PRAWO W PRAKTYCE**

*Dobrą rzeczą jest pomaganie innym,
ale jeszcze lepiej uczyć ich, jak mają pomagać sobie*
G. Orwell

Zgodnie z art. 164 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego okres do 6 (sześciu) miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary stanowi, w miarę potrzeby, czas niezbędny na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu, zwłaszcza dla nawiązania kontaktu z kuratorem sądowym lub podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w., tj. „instytucje, stowarzyszenia, fundacje, organizacje, jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania”.

Przytoczony zapis z Kodeksu karnego wykonawczego stanowi podstawę do nawiązania szerszego porozumienia pomiędzy komisją penitencjarną właściwej jednostki penitencjarnej, która podejmuje decyzję o objęciu skazanego działaniami w trybie art. 164 § 1 k.k.w. zwanymi dalej „programami wolnościowymi”, a kuratorem zawodowym, który wykonuje zadania zgodnie z k.k.w. i roz. 5 § 41 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lipca 2016 roku, w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych (Dz.U. z 2016 r., poz. 969), jak również podmiotami podejmującymi działania w zakresie zapobiegania przestępczości i readaptacji społecznej.

Na podkreślenie zasługuje wiodąca rola Rady Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym, która zgodnie z art. 40 § 1 k.k.w została powołana przez Prezesa Rady Ministrów m.in. w celu koordynowania współdziałania organów państwowych i przedstawicieli społeczeństwa w zapobieganiu przestępczości i wykonywaniu orzeczeń oraz w celu świadczenia pomocy w readaptacji społecznej. Uchwałą z dnia 15 marca 2016 roku w sprawie wydania rekomendacji dla Dyrektora Generalnego Służby Więziennej oraz terenowych rad do spraw

społecznej readaptacji i pomocy skazanym¹, Rada Główna wskazała na potrzebę podjęcia działań na rzecz koordynowania współpracy instytucji, organów, służb i organizacji, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w., w celu umożliwienia im wykonywania działań na rzecz wymiaru sprawiedliwości, w szczególności w zakresie prowadzenia oddziaływań profilaktycznych, resocjalizacyjnych, terapeutycznych, edukacyjnych, pomocowych i innych zarówno na terenie jednostek penitencjarnych, jak i w trakcie pozostawania skazanego na wolności, m.in. w ramach warunkowego przedterminowego zwolnienia, a także wobec osób, które opuszczając zakłady karne na koniec kary, wymagają pomocy w readaptacji społecznej w ramach działań określonych w art. 164 § 1 k.k.w.

W oparciu o wyżej przedstawione akty prawne i rekomendacje, jak również doświadczenia kuratorskiej służby sądowej i służby więziennej w przygotowywaniu skazanych do życia na wolności, okręg olsztyński reprezentowany przez kuratorską służbę sądową i służbę więzienną podjął działania zmierzające do pełnej koordynacji podmiotów faktycznie wchodzących w skład powołanej przez Wojewodę Warmińsko-Mazurskiej Rady Terenowej do Spraw Readaptacji i Pomocy Skazanym, w zakresie udzielania skazanym niezbędnej wszechstronnej pomocy po opuszczeniu jednostki penitencjarnej w reintegracji społecznej.

Podstawowe przykładowe problemy z jakimi zmagają się skazani po opuszczeniu zakładów karnych, wielokrotnie zdiagnozowane przez kuratorów sądowych przedstawiają się następująco:

- psychologiczne ograniczenia, bariery indywidualne, wycofanie,
- emocjonalne napięcie w rodzinie,
- brak umiejętności radzenia sobie z piętnem stygmatyzacji związanej z karalnością,
- problemy z podjęciem zatrudnienia,
- problemy związane z uzależnieniami, kontynuacją terapii odwykowej w warunkach wolnościowych bądź uczestnictwo w grupach wsparcia,
- problemy z rejestracją w UP związane z brakiem właściwych dokumentów osobistych,
- problemy finansowe, brak środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb,
- problemy zdrowotne,
- wreszcie problemy związane z bezdomnością.

Wymienione podstawowe problemy rozpoznawane i diagnozowane zarówno przez służbę więzienną, jak i kuratorską w trakcie rozmów, obserwacji skazanych i ich rodzin wskazują jednoznacznie, że wyżej wymienione służby nie są w stanie samodzielnie udzielić niezbędnej pomocy osobom opuszczającym jednostki penitencjarne w pełnej ich reintegracji społecznej.

¹ <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/struktura-organizacyjna/rada-glowna-do-spraw-spoecznej-readaptacji-i-pomocy-skazanym/uchwaly/>

Wymiarem określającym kulturę każdego społeczeństwa jest jego stosunek do osób potrzebujących bądź znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Należą do nich nie tylko osoby niepełnosprawne, chore czy ubogie, ale także osoby karane. Społeczna integracja jest dynamicznym procesem psychospołecznym, a jej istota opiera się na wielu płaszczyznach wspólnego życia, szczególnego więc znaczenia nabierają wzajemne relacje między uczestnikami tego procesu. Zintegrowane działania instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego jak i organizacji pozarządowych nakierowane na szeroko rozumianą readaptację osób skazanych we wskazanym aspekcie jest konieczne, bowiem tylko wzajemna współpraca i wymiana doświadczeń w tym zakresie, a przede wszystkim podmiotowe traktowanie osób karanych opuszczających jednostki penitencjarne, może przyczynić się do zapobiegania powrotowi tych osób do przestępstwa.

W okręgu olsztyńskim utworzono eksperymentalny zespół do spraw readaptacji społecznej osób skazanych objętych działaniami w trybie art. 164 § 1 k.k.w. Zespół swoją działalnością objął jedynie osadzonych przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie, którzy posiadają adres zamieszkania w Olsztynie. W skład zespołu weszli przedstawiciele instytucji rynku pracy, pomocy społecznej, placówek leczniczych, Komendy OHP, organizacji pozarządowych, służby więziennej i służby kuratorskiej. Istotą działania wyżej wymienionego zespołu interdyscyplinarnego jest objęcie wsparciem osadzonych objętych „programami wolnościowymi”. Działania oparte są o pracę zespołową, a tym samym bardziej wszechstronną analizę i diagnozę problemów oraz deficytów skazanego. Tak szeroka analiza być może pozwoli na wypracowanie optymalnych i adekwatnych interwencji wobec osoby odbywającej jeszcze karę pozbawienia wolności, a jednocześnie przygotowującej do zwolnienia oraz kontynuację oddziaływań w stosunku do skazanych po opuszczeniu jednostki, co jest celem nadrzędnym podjętego eksperymentu.

W trakcie spotkania przedstawiciele wyznaczonych podmiotów dokonano ukonstytuowania zespołu w obecności wszystkich jego członków, wybrano przewodniczącego oraz wiceprzewodniczącego zespołu w osobach przedstawiciele służby więziennej i służby kuratorskiej, osób stanowiących podstawowy filar powołany ustawowo do prowadzenia działań resocjalizacyjnych i readaptacyjnych wobec osób skazanych. Formuła funkcjonowania zespołu pozwala na właściwą ocenę skuteczności podejmowanych działań, a w razie potrzeby płynną ich modyfikację i dopasowanie do oczekiwań readaptacyjnych osób. Podstawowym założeniem eksperymentalnego zespołu jest projektowanie i podejmowanie działań zmierzających do jak najskuteczniejszej readaptacji społecznej osoby opuszczającej zakład karny.

Na obecnym etapie, praca zespołu jest skoncentrowana wyłącznie na osadzonych przebywających w Areszcie Śledczym w Olsztynie, którzy po opuszczeniu jednostki penitencjarnej zamierzają mieszkać na terenie lub w bliskich okolicach Olsztyna. Działaniami objęto konkretne osoby przygotowane przez administra-

cję Aresztu Śledczego w Olsztynie przed podjęciem przez komisję penitencjarną decyzji w sprawie wyznaczenia okresu, o którym mowa w art. 164 § 1 k.k.w. Na podstawie diagnozy potrzeb i deficytów skazanego sporządzonej przez służbę więzienną w trakcie odbywania przez skazanego kary, a także diagnozy środowiskowej opracowanej przez kuratora zawodowego określono obszary, w których należy podjąć działania zmierzające do aktywizacji osoby przygotowywanej do zwolnienia, w zakresie optymalnego przygotowania jej do samodzielnego, zgodnego z prawem funkcjonowania w społeczeństwie. Ustalenie tych obszarów dotyczyło zarówno działań i możliwości oddziaływania na skazanego w jednostce penitencjarnej w końcowym okresie odbywania przez niego kary pozbawienia wolności, ale przede wszystkim wdrażania go do realizacji i ustalenia form pomocy, z których będzie korzystał po opuszczeniu zakładu karnego. Na podstawie studium każdego przypadku, zespół określił diagnozę osobo-poznawczą skazanego, ze szczególnym uwzględnieniem jego warunków osobistych i bytowych, a następnie wyznaczył obszary, w których należy podjąć niezbędne działania, a także określił zadania, jakie należy nałożyć na skazanego w ramach przygotowania do zwolnienia w celu wzmocnienia jego aktywności i decyzyjności.

Istotą programu jest bowiem nie tylko zapewnienie skazanemu optymalnych warunków do życia na wolności w okresie po opuszczeniu jednostki penitencjarnej, ale także wzmocnienie jego osobistych kompetencji, a przede wszystkim poczucia odpowiedzialności za swoje życie i podejmowane decyzje.

Zespół określił procedurę działania dotyczącą postępowania z osobą objętą wsparciem, w tym wyznaczył spotkania wybranych członków zespołu z osadzonymi, po ustanowieniu okresu przygotowawczego przez komisję penitencjarną w ramach opracowania „programu wolnościowego”. Uznano za konieczne podpisanie kontraktu ze skazanym określającym zakres pomocy świadczonej przez zespół, ale także zadania i obowiązki samego osadzonego. Projekt kontraktu opracowano na podstawie kontraktu stosowanego przez pracowników socjalnych, zaznaczono jednak, że każdy z członków zespołu ma prawo wnieść swoje uwagi i propozycje wynikające z realizowanych zadań i doświadczeń w pracy z osobami wymagającymi wsparcia i pomocy w reintegracji społecznej, często w bardzo różnych obszarach życia społecznego. Ustalono również, że w celu dokonania podsumowania i pewnej ewaluacji prowadzonych działań, konieczne jest opracowanie karty wsparcia osoby opuszczającej zakład karny, a objętej „programem wolnościowym” w ramach działań zespołu.

Jako sprawę priorytetową potraktowano problem bezdomności wielu osób opuszczających jednostki penitencjarne. Przedstawiciele opieki społecznej przedstawili propozycję udostępnienia nieodpłatnego, dwuosobowego samodzielnego pokoju z dostępem do kuchni oraz łazienki, będących w zasobach opieki w Olsztynie. Ustalono, iż wobec osób objętych wsparciem w ramach działania zespołu, które zgłaszają problem bezdomności będzie udzielana pomoc w postaci czasowego do 2 miesięcy nieodpłatnego zakwaterowania w wyżej wymienionym lokalu.

Uznano, że okres dwóch miesięcy jest okresem wystarczającym przy właściwej motywacji i aktywności skazanego, popartej wsparciem i działaniami członków zespołu biorących udział w projekcie, do podjęcia zatrudnienia, a tym samym uzyskania środków finansowych niezbędnych do wynajęcia np. stacji.

Przykładowe zdiagnozowane problemy osób skazanych oraz propozycje ewentualnych działań wspierających:

- brak miejsca zamieszkania – proponowany pobyt w ww. pokoju socjalnym,
- uzależnienie od alkoholu – konieczne podjęcie dalszej terapii w warunkach wolnościowych,
- problemy emocjonalne – rozmowy wychowawczo-kierunkujące z wychowawcą, kuratorem sądowym, pracownikami poradni leczenia uzależnień, w celu wzmocnienia kompetencji osobistych skazanego,
- stosowanie przemocy w rodzinie przed osadzeniem – możliwość udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym dla sprawców przemocy domowej w warunkach wolnościowych
- brak środków finansowych – udzielenie pomocy Pp oraz pomocy z opieki społecznej w wymaganym okresie i zakresie,
- brak dowodu osobistego – zadanie dla administracji jednostki penitencjarnej,
- brak możliwości kontynuacji pracy w wyuczonym zawodzie, duże przerwy w okresach zatrudnienia – konieczne objęcie skazanego aktywizacją zawodową w warunkach izolacji oraz skierowanie do prac społecznych – użytecznych po opuszczeniu zakładu karnego,
- niskie kwalifikacje zawodowe, wykształcenie gimnazjalne, młodociany, który deklaruje chęć podniesienia kwalifikacji zawodowych – objęcie skazanego aktywizacją zawodową w warunkach izolacji oraz indywidualnym szkoleniem zawodowym po opuszczeniu jednostki zaproponowanym przez przedstawicieli rynku pracy, warunkującym uzyskanie zatrudnienia na wolności.

Prowadzony eksperyment ma na celu stworzenie warunków do prawidłowej readaptacji społecznej osobom powracającym z zakładów karnych. W systemie readaptacji w Polsce uczestniczy wiele podmiotów, które wykonują zadania w tym obszarze zupełnie niezależnie od siebie na mocy odrębnych przepisów. W związku z tym, podejmowane działania często mają charakter fragmentaryczny, nie uwzględniają konieczności objęcia skoordynowanymi działaniami readaptacyjnymi jednocześnie wielu sfer funkcjonowania osób skazanych. Trudnością w sprawnym objęciu skazanych właściwą pomocą jest fakt odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności często w dużych odległościach (kilkaset kilometrów) od miejsca zamieszkania. Powołany w Olsztynie zespół obejmuje jedynie osoby mieszkające w Olsztynie i jego okolicach, ponieważ w jego realizacji biorą udział przedstawiciele rynku pracy, pomocy społecznej czy też podmioty, o których mowa w art. 38 k.k.w. z miasta Olsztyna. Być

może na podstawie prowadzonych działań w formie eksperymentu w Olsztynie, zasadne będzie tworzenie tego typu zespołów nie tylko na poziomie miast wojewódzkich, ale także powiatów i gmin. Szczególnego znaczenia nabierają w tym kontekście miejscowości i najbliższe okolice miejscowości, w których zlokalizowane są jednostki penitencjarne. Konieczne wydaje się też prawidłowe rozmieszczanie osób skazanych w zakładach karnych, szczególnie w okresie sześciomiesięcznym przed opuszczeniem jednostki, tak by przebywali jak najbliżej miejsca właściwego pobytu.

Eksperymentalny zespół może być przykładem kompleksowego i spójnego systemu wsparcia społecznej readaptacji skazanych, a skuteczna readaptacja społeczna może warunkować spadek liczby osób odbywających karę pozbawienia wolności poprzez obniżenie wskaźnika osób powracających do przestępstwa, w tym recydywy penitencjarnej. Osoba która przebywa w systemie izolacji przez długi okres, tracąc pracę, nawyki społeczne, często rodzinę, po opuszczeniu zakładu karnego ma problemem z życiem na wolności, często wraca do przestępstwa, ale ten powrót nie zawsze jest świadomym wyborem. Początkowo z całą pewnością potrzebuje pomocy, np. w poruszaniu się w gąszczu przepisów i urzędów, trudność sprawia jej również poszukiwanie pracy, komunikowanie się z ludźmi, często także z rodziną, która ocenia ją w sposób szczególny.

Brak chęci współpracy społeczeństwa z osobami skazanymi skutkuje wycofaniem się osoby powracającej, popadaniem w uzależnienia, a tym samym nieudaną reintegracją, czy wręcz powrotem do społeczności przestępczej, do popełnienia ponownego przestępstwa, recydywy.

Niezwykle istotnym problemem jest pozyskanie lokali socjalnych dla osób bezdomnych opuszczających zakłady karne, brak miejsca do normalnego życia powoduje inne patologiczne zachowania, przede wszystkim stwarza problemy w znalezieniu zatrudnienia, co jest podstawowym warunkiem resocjalizacji i reintegracji osób skazanych.

Mając na uwadze potencjał jakim dysponują instytucje państwowe, organy samorządu terytorialnego i organizacje pozarządowe w zakresie realizacji zadań związanych z readaptacją społeczną osób skazanych, służba kuratorska i służba więzienna okręgu olsztyńskiego podjęła inicjatywę w zakresie zawarcia w Olsztynie porozumienia z instytucjami rynku pracy, pomocy społecznej, placówek leczniczo-terapeutycznych, organizacjami pozarządowymi, aby stworzyć szerszą koalicję osób odpowiedzialnych za udzielanie konkretnej pomocy i wsparcia konkretnym osobom. Realizacja zadań opiera się na pracy zespołowej, a tym samym na wszechstronnej analizie i diagnozie problemów skazanych, co w efekcie pozwala na podejmowanie optymalnych i adekwatnych działań wobec osoby przygotowywanej do zwolnienia z jednostki penitencjarnej i prawidłowego jej dalszego funkcjonowania w społeczeństwie.

RE-ADAPTATION OF CONVICTED PERSONS COVERED BY ACTIONS UNDER ART. 164 § 1 OF THE EXECUTIVE PENAL CODE. EXPERIMENTAL PROGRAM CARRIED OUT IN THE DISTRICT OF OLSZTYN

Abstract

The article concerns rehabilitation of sentenced persons under art. 164 § 1 of the Executive Penal Code. It synthetically describes preparation of the sentenced to life in freedom after leaving the prison in the district of Olsztyn, conducted by probation officers and prison guards in cooperation with the entities mentioned in art. 38 of the Executive Penal Code, in particular the labor market institutions, social welfare, treatment centers and non-governmental organizations involved in the wide-understood rehabilitation and re-adaptation of convicted persons. The article includes information about the agreement among the above mentioned parties, in order to create a coherent system of assistance and full rehabilitation of sentenced persons to live in freedom preventing return to crime and further recidivism.

